

MATERIAŁY I DOKUMENTY

DOI: <https://doi.org/10.48261/PIS203627>

EWELINA ŚLĄZAK

Oddziałowe Biuro Badań Historycznych Instytutu Pamięi Narodowej w Łodzi

ORCID: 0000-0003-2281-2838

ULEGŁY CZY NIEZALEŻNY? BISKUP MICHAŁ KLEPACZ W OPTYCE APARATU BEZPIECZEŃSTWA¹

Pozycja Kościoła katolickiego w Polsce, jego hierarchów i duchowieństwa podczas II wojny światowej uległa wzmocnieniu, lecz wraz z zakończeniem działań wojennych znalazł się on w trudnym położeniu. W początkowym okresie władze komunistyczne były zmuszone do respektowania autorytetu Kościoła w społeczeństwie polskim i do prowadzenia wobec niego ostrożnej polityki². Pierwsze lata pozornego spokoju pozwo-

¹ Zob. też J. Klechta, *Biskup Michał Klepacz w dokumentach bezpieki*, Łódź 2012. Pozycja ta została oparta wyłącznie na jednej jednostce archiwalnej – AIPN, 1650/2–13. Autor błędnie podał dawną sygnaturę tej jednostki. Prawidłową sygnaturą, pod którą znajdziemy ją w Archiwum Instytutu Pamięi Narodowej (dalej: AIPN), jest: 01178/776. Jednostka ta stanowi zbiór różnego rodzaju dokumentów dotyczących bp. Michała Klepacza (sprawozdań Wydziału IV KW MO/KM MO w Łodzi, donosów TW, ale także dokumentów Wydziału „W”), które zostały wyjęte z teczek przeznaczonych do brakownia. Na temat działalności bp. Klepacza zob. też K. Gruczyński, *Biskup Michał Klepacz 1893–1967*, Łódź 1993; S. Grad, *Bi skup Michał Klepacz (1893–1967) – zarys biografii*, „Łódzkie Studia Teologiczne” 2007, R. 16, s. 69–87; A. Lepa, *Sygnatariusz orędzia biskupów polskich do biskupów niemieckich*, „Łódzkie Studia Teologiczne” 1993, R. 2, s. 47–54; M. Klepacz, *Przemówienia wygłoszone w Radiu Watykańskim w czasie trwania Soboru Watykańskiego II*, „Łódzkie Studia Teologiczne” 1993, R. 2, s. 159–208; S. Grad, *Działalność biskupa Michała Klepacza jako przewodniczącego Konferencji Episkopatu Polski. Omówienie źródeł z Archiwum Prymasowskiego*, „Łódzkie Studia Teologiczne” 1993, R. 2, s. 209–220; M. Przybysz, M. Saran, *Pasterz cierpliwego dialogu. Biskup Michał Klepacz w polskiej delegacji na Sobór Watykański II* [w:] *Studia Soborowe*, t. 2, cz. 2: *Historia i recepcja Vaticanum II*, red. M. Białkowski, Toruń 2015, s. 161–191. O historii Kościoła katolickiego w Łodzi zob. szerzej M. Przybysz, *Kościół rzymskokatolicki w Łodzi w latach 1945–1956*, Łódź 2007.

² Na temat represji politycznych wobec Kościoła katolickiego w Polsce w okresie stalinowskim zob. szerzej R. Gryz, *Represje polityczne wobec Episkopatu katolickiego w Polsce w okresie stalinowskim*, „Czasy Nowożytne” 1999, t. 6, s. 287–310; A. Dziurok, *Wstęp* [w:] *Metody pracy operacyjnej aparatu bezpieczeństwa wobec Kościołów i związków wyznaniowych 1945–1989*, red. A. Dziurok, Warszawa 2004; A. Dudek, R. Gryz, *Komuniści i Kościół w Polsce (1945–1989)*, Kraków 2006; J. Żaryn, *Kościół a władza w Polsce (1945–1950)*, Warszawa 1997; *idem*, *Dzieje*

liły Kościołowi katolickiemu uporządkować własne struktury organizacyjne naruszone przez II wojnę światową.

Jedną z najważniejszych zmian, jakie zaszły w okresie powojennym w łódzkim Kościele, była rezygnacja bp. Włodzimierza Jasińskiego z funkcji ordynariusza diecezji. W liście do papieża Piusa XII z 2 września 1946 r. zwrócił się z prośbą o zwolnienie go z pełnienia obowiązków ordynariusza diecezji ze względu na pogarszający się stan zdrowia, który uniemożliwiał mu w należyty sposób zarządzanie diecezją³. Papież bullą *Beatissime Pater*, ogłoszoną 20 grudnia 1946 r., przychylił się do prośby bp. Jasińskiego⁴.

Nowym ordynariuszem diecezji łódzkiej został bp Michał Klepacz. W liście prymasa Polski kard. Augusta Hlonda możemy przeczytać: „Sekretariat Stanu Jego Świątobliwości pismem z dnia 20 grudnia 1946 r. poinformował mnie, iż Ojciec Święty, przychyłając się do prośby JE biskupa Jasińskiego, zwolnił go ze stolicy biskupiej łódzkiej [...]. Ponadto Ojciec Święty, chcąc dać arcybiskupa diecezji łódzkiej, [...] mianuje biskupem tejże diecezji Najprzewielebniejszego ks. Michała Klepacza, dziekana wileńskiego Wydziału Teologicznego”⁵.

Konsekracja miała miejsce w kościele farnym w Białymstoku 13 kwietnia 1947 r., a uroczysty ingres do katedry łódzkiej odbył się tydzień później, 20 kwietnia⁶. Biskup Klepacz zdawał sobie sprawę z problemów, z którymi będzie musiał się zmierzyć, obejmując diecezję łódzką, co zaznaczył w liście skierowanym do wiernych: „Diecezja łódzka jeszcze bardzo młoda, bo zaledwie licząca 27 lat. To właśnie sprawia, że wiele form jej życia jest w stanie organizacyjnym. Ostatnia zaś wojna nie tylko nie pozwoliła na intensyfikację życia diecezjalnego, ale przeciwnie wpłynęła na nie hamująco i niszcząco. Trzy

Kościół katolicki w Polsce (1944–1989), Warszawa 2003; *idem, Postawy duchowieństwa katolickiego wobec władzy państwowej w latach 1944–1956* [w:] *Komunizm. Ideologia – system – ludzie*, red. T. Szarota, Warszawa 2001, s. 289–303; J. Marecki, *Stosunki państwo-Kościół w Polsce w okresie stalinowskich represji* [w:] *Stosunki państwo-Kościół w Polsce 1944–2010. Studia i materiały*, red. R. Łatka, Kraków 2013, s. 25–40.

³ Archiwum Akt Nowych w Warszawie (dalej: AAN), Urząd do spraw Wyznań (dalej: UdsW), 125/209, Charakterystyka bp. Jasińskiego, lipiec 1965 r., k. 7; *List bp. Włodzimierza Jasińskiego do papieża Piusa XII z 2 IX 1946 r.*, „Wiadomości Diecezjalne Łódzkie” 1947, R. 21, nr 1, s. 2; *List pasterski (pożegnalny) bp. Włodzimierza Jasińskiego z 12 II 1947 r.*, „Wiadomości Diecezjalne Łódzkie” 1947, R. 21, nr 3–7, s. 3–9; M. Moczar, *Notatki z 1945, późniejsze reminiscencje i zapiski*, „Polityka” 1971, nr 4, s. 8; J. Dąb-Kocioł, *Moje życie, praca, myśli*, Warszawa 1967, s. 210–211.

⁴ W czasie obiadu pożegnalnego bp. Jasiński tłumaczył, że w liście skierowanym do Stolicy Apostolskiej informował o braku sił i zdrowia z nadzieją, że papież Pius XII przydzieli mu do pomocy biskupa pomocniczego z prawem następstwa. Jednakże w swoim piśmie ordynariusz woli tej nie wyraził (J. Żdźarski, *Dzieje Kurii biskupiej diecezji łódzkiej*, „Wiadomości Diecezjalne Łódzkie” 1967, R. 41, nr 6, s. 143).

⁵ W dokumentach Departamentu Wyznań Ministerstwa Administracji Publicznej odnajdujemy następującą informację: „Biskup łódzki Włodzimierz Jasiński zrzekł się swej godności z powodu słabego zdrowia. Na jego miejsce Stolica Apostolska zamianowała biskupem ks. dr. Michała Klepacza, dotychczasowego dziekana wileńskiego Wydziału Teologicznego w Białymstoku” (AAN, Ministerstwo Administracji Publicznej (dalej: MAP), 930, Sprawozdanie sytuacyjne Departamentu Wyznaniowego MAP za miesiąc luty 1947 r., 1 III 1947 r., k. 21). Zob. też *List prymasa Polski kard. Augusta Hlonda do ks. M. Klepacza z 15 I 1947*, „Wiadomości Diecezjalne Łódzkie” 1947, R. 21, nr 3–7, s. 20; *List wikariusza generalnego bp. Tomczaka do duchowieństwa diecezji łódzkiej*, „Wiadomości Diecezjalne Łódzkie” 1947, R. 21, nr 3–7, s. 22.

⁶ *Protokół posiedzenia kapituły katedralnej nr 9*, „Wiadomości Diecezjalne Łódzkie” 1947, R. 21, nr 3–7, s. 19–21; *List bp. Klepacza do Przewietnej Kapituły Katedralnej Łódzkiej z 28 II 1947 r.*, „Wiadomości Diecezjalne Łódzkie” 1947, R. 21, nr 3–7, s. 18; *List bp. Klepacza do ks. prof. Aleksandra Mościckiego*, „Wiadomości Diecezjalne Łódzkie” 1947, R. 21, nr 3–7, s. 18–19.

są sprawy, które w wysokim stopniu zaciążyły nad rozwojem diecezji naszej: zmniejszona ilość duchowieństwa, zamknięcie Seminarium Duchownego i ogólne obniżenie życia moralnego w Polsce⁷.

Represje, jakie dotknęły duchowieństwo katolickie podczas II wojny światowej w Kraju Warty, miały charakter masowy. Straty wśród duchowieństwa łódzkiego należały do jednych z największych w kraju – zginęło 141 księży, co stanowiło 41 proc. stanu z września 1939 r.⁸ Zakończenie działań wojennych pokazało ogromną skalę strat łódzkiego Kościoła katolickiego. Spis duchowieństwa przeprowadzony w 1946 r. w diecezji łódzkiej ukazał, że pracę duszpasterską prowadziło 32 kapłanów zakonnych, a kapłanów pochodzących z diecezji było tylko 155 przy ogólnej liczbie 131 parafii na terenie diecezji⁹. Bardzo duży problem, z którym musiał się zmierzyć bp Klepacz, stanowiła odbudowa kościołów i budynków kościelnych zniszczonych wskutek działań wojennych¹⁰.

Biskup Klepacz był znaczącą postacią Episkopatu Polski już od początku swojej biskupiej posługi w Łodzi. 29 lipca 1949 r. ordynariusza łódzkiego powołano do Komisji Głównej EP; pozostał jej stałym członkiem aż do śmierci¹¹. Na posiedzeniu Konferencji Plenarnej EP w Gnieźnie 28 kwietnia 1947 r. został powołany do Komisji Szkolnej Episkopatu, której przewodniczył kard. Adam Sapieha¹².

Od momentu otrzymania sakry biskupiej bp Klepacz prowadził rozmowy ze stroną rządową, reprezentowaną wtedy przez wiceministra Władysława Wolskiego¹³. Po śmierci kard. Hłonda w październiku 1948 r. prymasem Polski został bp Stefan Wyszyński, który od początku kierowania Episkopatem szukał porozumienia ze stroną rządową, proponując utworzenie stałej komisji państwo-kościelnej¹⁴. Na początkowym etapie rozmów

⁷ M. Klepacz, *Do wielebnego duchowieństwa łódzkiego*, „Wiadomości Diecezjalne Łódzkie” 1947, R. 21, nr 3–7, s. 42.

⁸ T. Graliński, *Lista strat spośród duchowieństwa diecezji łódzkiej w latach 1939–1945*, „Wiadomości Diecezjalne Łódzkie” 1951, R. 25, nr 8–9, s. 260–274; *Kapłani diecezji łódzkiej zmarli w obozach koncentracyjnych z powodu działań wojennych i przesładowań niemieckich*, „Wiadomości Diecezjalne Łódzkie” 1946, R. 20, nr 1, s. 18–24.

⁹ Spis ten ukazał również, że 16 księży prowadziło po 2 parafie, a w 39 pracowali tylko wikariusze (*Wykaz duchowieństwa rzymskokatolickiego diecezji łódzkiej*, „Wiadomości Diecezjalne Łódzkie” 1946, R. 20, nr 1, s. 6–17).

¹⁰ J. Zdżarski, *Owoc trudów piętnastolecia*, „Wiadomości Diecezjalne Łódzkie” 1962, R. 36, nr 4, s. 98–113.

¹¹ Komisja Główna Episkopatu Polski została powołana do życia na Konferencji Plenarnej w Częstochowie, która odbyła się w dniach 3–4 października 1945 r. Jesienią 1947 r. w skład Komisji Głównej, oprócz kardynałów Hłonda i Sapiehy oraz sekretarza Episkopatu bp. Choromańskiego, wchodzili wszyscy arcybiskupi: Eugeniusz Baziak, Walenty Dymek, Romuald Jałbrzykowski i Włodzimierz Jasiński. Do kompetencji Komisji Głównej należało podejmowanie najważniejszych decyzji dla Kościoła katolickiego w Polsce (zwłaszcza jeśli chodzi o relacje ze stroną państwową), przygotowywanie spotkań plenarnych Episkopatu, opracowywanie wytycznych i schematów listów pasterskich oraz oficjalnych komunikatów Episkopatu Polski, a także rozstrzyganie pilnych spraw bieżących (R. Łatka, *Episkopat Polski wobec stosunków państwo-Kościół i rzeczywistości społeczno-politycznej PRL 1970–1989*, Warszawa 2019, s. 58–60; M. Stępień, *Pozycja prawna Konferencji Episkopatu Polski. Studium prawnohistoryczne*, Łomża 2014, s. 29–30; J. Żaryn, *Kościół a władza...*, s. 100).

¹² K. Gruczyński, *Biskup Michał Klepacz...*, s. 257.

¹³ Władysław Wolski, właśc. Antoni Jan Piwowarczyk (27 XII 1901 – 7 VIII 1976), od 1944 r. członek Polskiej Partii Robotniczej, od 1948 r. PZPR, w latach 1949–1950 pełnił funkcję ministra administracji publicznej (T. Mołdawa, *Ludzie władzy 1944–1991*, Warszawa 1991, s. 442). Na ten temat zob. szerzej K. Banaś, *Władysław Wolski. Meandry kariery komunistycznego działacza*, Łódź 2019.

¹⁴ 16 XI 1948 r. Konferencja Episkopatu Polski pod przewodnictwem kard. Sapiehy obradowała nad wyborem kandydata na stanowisko prymasa Polski oraz nad możliwością rozdzielenia archidiecezji gnieźnieńskiej i warszawskiej. Biskup Klepacz opowiadał się za utrzymaniem unii personalnej Gniezna z Warszawą ze względu na

władze komunistyczne odrzuciły propozycję hierarchów kościelnych, lecz w lipcu 1949 r. zgodziły się na utworzenie Komisji Mieszanej¹⁵ składającej się z przedstawicieli państwa i Episkopatu¹⁶. Strona kościelna wyznaczyła do Komisji Mieszanej abp. Walentego Dymka, bp. Tadeusza Zakrzewskiego oraz bp. Zygmunta Choromańskiego. Ostatecznie abp. Dymka zastąpił bp Klepacz. Stronę rządową w Komisji Mieszanej reprezentowali: minister Wolski, zastępca członka Biura Politycznego Komitetu Centralnego PZPR Franciszek Mazur oraz wiceminister obrony narodowej Edward Ochab. Do rozmów z władzami Episkopat wyznaczył biskupów o nastawieniu ugodowym. W okresie funkcjonowania Komisji Mieszanej główną rolę ze strony Episkopatu odgrywali biskupi Klepacz i Choromański. Pierwszy z nich prowadził politykę elastyczną i uległą wobec władz, drugi zaś prezentował zdecydowane stanowisko¹⁷.

Pod koniec 1949 r. na posiedzeniu Konferencji Plenarnej EP bp Klepacz przedstawił stan z rozmów z ministrem Wolskim. Zwracał wówczas uwagę, że przedstawiciele Kościoła wykazali się maksymalnie dobrą wolą w dążeniu do poprawy stosunków z władzami: „jedno jest jasne i zupełnie widoczne, że przedstawiciele Kościoła w tych rozmowach wykazali maksimum dobrej woli, żeby tarcia ograniczyć do minimum i dojść do jakiegoś porozumienia. Obecna sytuacja w ostatnich tygodniach radykalnie się zmieniła i pogorszyła; trzeba się zastanowić nad konsekwencjami podpisania czy niepodpisania deklaracji”¹⁸. W rozmowie z ministrem Wolskim 23 stycznia 1950 r. bp Klepacz zwrócił uwagę, że polityka państwowa polegająca na rewizjach, aresztowaniach osób duchownych i likwidacji organizacji kościelnych, w tym Caritasu, uniemożliwia podpisanie porozumienia. Z zapisków kard. Wyszyńskiego z 27 września 1953 r. dowiadujemy się, że bp Klepacz, choć uchodził za jednego z najbardziej konsekwentnych zwolenników zawarcia porozumienia z rządem, na kilka tygodni przed jego podpisaniem – podczas posiedzenia Episkopatu w Krakowie 28–29 stycznia 1950 r. – miał wątpliwości co do słuszności tej

sytuację narodową. Dyskusja biskupów polskich rozminęła się jednak z decyzją papieża Piusa XII, który 12 XII 1948 r. podpisał bullę, na mocy której bp lubelski Wyszyński został arcybiskupem gnieźnieńskim i warszawskim. Z zapisków kard. Wyszyńskiego z 3 I 1949 r. możemy się dowiedzieć, że decyzję Piusa XII o utrzymaniu łączności Gniezna i Warszawy przywiózł z Rzymu bp Klepacz: „Powiedziałem, że wiadomości przywiezione przez ks. bp. Klepacza z Rzymu kładą kres naszym poczynaniom. Otrzymałem niemal rozkaz objęcia Gniezna i Warszawy” (S. Wyszyński, *Pro memoria*, t. 1: 1948–1952, oprac. P. Skibiński, Warszawa 2017, s. 7–12).

¹⁵ W zapiskach kard. Wyszyńskiego z 27 IX 1953 r. czytamy: „Niemniej jednak od pierwszych zaraz tygodni zacząłem oswajać księży biskupów z zarysem swego programu. Pragnąłem doprowadzić za wszelką cenę do stworzenia stałego ciała porozumiewawczego między Episkopatem a rządem, które później powstało w postaci Komisji Mieszanej. Odtąd Komisja Mieszana jest zjawiskiem stałym w mej pracy. Odbywa ona dość częste zebrania. Przed każdym zebraniem członkowie-biskupi odbywają naradę u mnie; na Komisji występują ze sprawami wspólnie uzgodnionymi. Po zebraniu Komisji Mieszanej odbywa się konferencja sprawozdawcza, z której sporządzałem »pod dyktando« protokół. Powstała w ten sposób ogromna teka zapisanych protokołów jako obfity materiał dla historyka” (*ibidem*, t. 3: 1953–1956, oprac. I. Czarcńska, A. Gałka, Warszawa 2018, s. 14).

¹⁶ Zdaniem Antoniego Dudka i Ryszarda Gryza o zmianie decyzji komunistów zdecydował fakt, że powołana Komisja była idealną płaszczyzną, na której władze miały możliwość obserwowania reakcji strony kościelnej na zastrządzającą się politykę wobec Kościoła, aby móc następnie wymuszać kolejne ustępstwa (A. Dudek, R. Gryz, *Komuniści i Kościół w Polsce...*, s. 44–45).

¹⁷ J. Żaryn, *Dzieje Kościoła katolickiego...*, s. 166.

¹⁸ S. Wyszyński, *Pro memoria...*, t. 3, s. 15–21; K. Gruczyński, *Biskup Michał Klepacz...*, s. 266.

decyzji. Prymas Wyszyński podkreślił również, że „jeśli kiedyś Episkopat będzie oskarżany o Porozumienie, to prawda wymaga, by wiadano, że sprawcą Porozumienia od strony Episkopatu jestem ja”¹⁹. Ostatecznie porozumienie zostało podpisane 14 kwietnia 1950 r.²⁰ Trudno jest jednoznacznie osądzić, patrząc na wydarzenia, które nastąpiły w ciągu kolejnych dwóch lat, czy porozumienie z 14 kwietnia 1950 r. złagodziło represje ze strony władz w stosunku do Kościoła. Dla strony rządowej miało ono wymiar jedynie propagandowy, przede wszystkim podważało opinie zachodniej prasy o prześladowaniu polskiego Kościoła, pozwalało ponadto atakować Episkopat za rzekome niedotrzymanie ustaleń, m.in. w odniesieniu do administracji na Ziemiach Zachodnich²¹.

Obrady Komisji Mieszanej wznowiono we wrześniu 1950 r., jednakże jej działalność została przerwana wraz z internowaniem prymasa Wyszyńskiego 25 września 1953 r.²² Wybór przewodniczącego KEP poprzedziły nocne rozmowy, które z bp. Klepaczem odbyła dyrektor Departamentu V Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego płk Julia Brystiger w Łodzi. Fakt spotkania z płk Brystigerową potwierdził sam bp Klepacz podczas powitania kard. Wyszyńskiego 6 listopada 1956 r. w auli Seminarium Duchownego w Łodzi: „ja w tym czasie, też nocną, późną godziną, miałem ten temat rozmowy. I wówczas powiedziałem, że aresztowanie ks. Prymasa rozlegnie się potężnym echem w całym świecie”²³. Władze komunistyczne widziały w bp. Klepaczcu kandydata do objęcia funkcji przewodniczącego Episkopatu, zapewne ze względu na jego umiarkowane podejście do rządzących. Podczas rozmowy z bp. Klepaczem dyrektor Brystiger podkreśliła, że wybór na stanowisko przewodniczącego jakiegokolwiek innego kandydata zakończyłby się jego aresztowaniem. Naciski na stronę kościelną potwierdza pośpiesznie zorganizowane 27 września spotkanie bp. Klepacza z premierem Józefem Cyrankiewiczem. W ten sposób Konferencja Główna EP zmuszona została do zmiany swojej decyzji, ponieważ biskupi planowali powierzyć funkcję przewodniczącego abp. Dymkowi²⁴. Sekretarz Episkopatu bp Choromański zwołał do Warszawy Konferencję Plenarną EP na 28 września, podczas której potwierdzono wybór bp. Klepacza na przewodniczącego Konferencji. Internowanie prymasa Wyszyńskiego w sposób oczywisty przyczyniło się do osłabienia Episkopatu

¹⁹ Prymas Wyszyński tłumaczył swój upór w dążeniu do podpisania porozumienia: „Trzeba za każdą możliwą cenę zatrzymać ten proces wykrwawiania się, by można było wrócić do normalnego życia, niezbędnego do rozwoju Narodu i Kościoła, do życia zwyczajnego, o które tak w Polsce ciągle trudno. [...] Porozumienie, podpisane 14 kwietnia 1950 roku, stało się odtąd argumentem w ręku Episkopatu w walce o prawa Kościoła. Był to argument jedyny, gdyż rząd nie liczył się już z konstytucją, zerwał konkordat, nie uznawał Kodeksu Prawa Kanonicznego” (S. Wyszyński, *Pro memoria*, t. 3, s. 15–21).

²⁰ Porozumienie z 14 IV 1950 r. regulowało sprawy państwowo-kościelne. Składało się ono z dziewiętnastu punktów, m.in. władze państwowe zagwarantowały poszanowanie praw Kościoła, a strona kościelna lojalność wobec władz państwowych.

²¹ A. Dudek, R. Gryz, *Komuniści i Kościół...*, s. 57.

²² Na temat funkcjonowania Kościoła katolickiego w Polsce podczas internowania prymasa Wyszyńskiego zob. szerzej B. Noszczak, *Polityka państwa wobec Kościoła rzymskokatolickiego w Polsce w okresie internowania prymasa Stefana Wyszyńskiego 1953–1956*, Warszawa 2008.

²³ K. Gruczyński, *Biskup Michał Klepacz...*, s. 275.

²⁴ Zdaniem Jana Żaryna kandydatura abp. Dymka na przewodniczącego EP wynikała z ciągłości politycznej – po śmierci prymasa Hłonda Episkopat wysunął kandydaturę abp. Dymka na stanowisko prymasa Polski (J. Żaryn, *Dzieje Kościoła katolickiego...*, s. 148).

i jego uległości, czego przejawem było powierzenie wspomnianej funkcji bp. Klepaczowi. Ordynariusz łódzki zdawał sobie sprawę, z jakim trudnym i odpowiedzialnym zadaniem przyszło mu się zmierzyć. Z perspektywy czasu podczas rozmowy ze swoim najbliższym współpracownikiem podkreślił, że miał świadomość, iż podejmując się przewodniczenia KEP, może się spotkać z negatywną oceną społeczeństwa²⁵.

Ordynariusz łódzki stał na czele EP przez ponad trzy lata, do momentu uwolnienia prymasa Wyszyńskiego. Prymas podczas wizyty, którą złożył 6 listopada 1956 r. w Łodzi, podkreślił rolę biskupa łódzkiego w trudnym dla Kościoła okresie: „biskup Michał był moim najczęstszym gościem z tytułu swoich obowiązków i z tytułu naszego współżycia i współpracy²⁶. Prawie wszystko robiliśmy razem. [...] Jako następstwo długoletniej, zwartej, wspólnej pracy, gdy jeden z nas padł, drugi natychmiast stanął i pracę podjął [...]. Społeczeństwo jednak mogło być niedostatecznie zorientowane [...]. Padł jeden koń, stanął drugi i pociągnął pług dalej. [...] Zapewne we dwóch lepiej się orze, ale [...] nie współczujmy koniowi, który padł, tylko temu, który sam przy pługu pozostał. Na tym polegał wielki trud biskupa łódzkiego²⁷. Zdaniem prymasa Wyszyńskiego polityka prowadzona przez bp. Klepacza oraz bp. Choromańskiego w latach 1953–1956 była zbyt ugodowa, jednak ze względu na wytyczoną przez siebie strategię działania Episkopatu nie rozliczył biskupów za ich działalność. W swoich zapiskach pod datą 9 maja 1957 r. prymas Wyszyński zanotował: „biskupi zachowywali się zbyt miękko, dali się łatwo zastraszyć, nie wykorzystali sytuacji oburzenia społecznego, nie wyczuli lęku rządu. Ale postawiłem sobie za zadanie uratować jedność Episkopatu, nawet własnym kosztem. Nie mogłem prowadzić porachunków, gdyż to dogadzałoby wrogom Kościoła. Wolałem osąd pozostawić Panu Bogu, by przystąpić do naprawy krzywd wyrządzonych w trzyleciu Kościołowi²⁸”.

Pomimo spolegliwej postawy wobec władz państwowych bp Klepacz był cenionym współpracownikiem prymasa Wyszyńskiego. Należy jednak wyraźnie zaznaczyć, że po roku 1956 nie cieszył się aż tak dużym zaufaniem prymasa w zakresie polityki Episkopatu w stosunku do władz, jak abp Antoni Baraniak czy bp Choromański. Biskup Klepacz pomimo swojej uległej polityki wobec rządzących był ceniony przez członków EP, uważali go bowiem za swoistego rodzaju „bufor zderzakowy, który się nigdy nie narażał, ale umiał też wprowadzić w kłopot »czerwonych braci«”. Z kolei według prymasa Wyszyńskiego w sposobie działalności bp. Klepacza przejawiała się dusza filozofa²⁹.

Bardzo ważną rolę bp Klepacz odegrał również na Soborze Watykańskim II, który rozpoczął się w październiku 1962 r. Przyczynił się on także do wzrostu napięcia między

²⁵ S. Grad, *Biskup Michał Klepacz (1893–1967)*..., s. 86.

²⁶ Zażyłość między prymasem Wyszyńskim a bp. Klepaczem była dość duża, czego przykładem jest troska ordynariusza łódzkiego o ojca prymasa Wyszyńskiego, Stanisława Wyszyńskiego: „Bardzo się cieszę, że Twój stan zdrowia, D[rogi] O[jcze], jest lepszy; proszę skorzystać z przyjaznej rady ks. bp. Mích[ą] i przenieść się na zimę do miasta. Bardzo jestem Mu za to wdzięczny, za okazywaną Ci, Ojczy, opiekę, której ja nie mogę pełnić nad Tobą, chociaż to mój obowiązek”. Potwierdzają to również listy Stanisława Wyszyńskiego do syna: „J[ego] E[kscelencja] Ks[iądz] B[iskup] Michał często mi przypomina, bym na zimę skoro nastaną zimna, zamieszkał w Warszawie” (S. Wyszyński, *Pro memoria*..., t. 3, s. 143, 241).

²⁷ Cyt. za: K. Gruczyński, *Biskup Michał Klepacz*..., s. 282.

²⁸ Cyt. za: R. Łatka, *Episkopat Polski wobec stosunków państwo-Kościół*..., s. 30–32.

²⁹ *Ibidem*, s. 89.

władzami PRL a EP. Powodem konfliktu była próba ingerencji ze strony rządowej w skład polskiej delegacji na sobór. Episkopat uważał, że władze powinny zezwolić na wyjazd wszystkim hierarchom, którzy zostali oddelegowani, bez jakichkolwiek problemów. Tymczasem władze państwowe w wyniku nieskutecznych prób ingerencji w skład osobowy polskiej delegacji na Sobór Watykański II zdecydowały się odmówić wydania paszportu kilku hierarchom³⁰. 11 października 1962 r. w uroczystości otwarcia Soboru Watykańskiego II udział wzięło 25 z 33 polskich biskupów³¹. Biskup Klepacz był jednym z dziesięciu biskupów polskich, który uczestniczył we wszystkich sesjach soboru³². Znaczenie udziału bp. Klepacza w obradach soborowych potwierdzają opinie duchowieństwa diecezji łódzkiej: „władze uczyniły gest dla bp. Klepacza, dając mu paszport jako pierwszemu. Innych biskupów trzyma się dalej w napięciu, aby odczuli, że władze państwowe nie wszystkich jednakowo traktują”³³.

Podczas pierwszej sesji Soboru Watykańskiego II bp Klepacz został wybrany na członka Komisji Seminariów, Studiów i Wychowania Chrześcijańskiego. Pełnił funkcję rzecznika prasowego z ramienia Episkopatu w czasie dwóch pierwszych sesji soborowych, a także wygłosił 19 prelekcji w języku polskim w Radiu Watykańskim, w których zdawał sprawozdanie Polakom w kraju i na emigracji z przebiegu prac soborowych³⁴.

Biskup Klepacz podniósł diecezję łódzką ze zniszczeń, które przyniosła II wojna światowa – przeprowadził reorganizację sieci parafialnej, kładł nacisk na kształcenie nowej kadry duszpasterskiej. Wprowadził również liczne reformy wewnętrzne, które usprawniły pracę duszpasterską na terenie diecezji. Jednocześnie jako intelektualista i człowiek, dla którego najważniejszymi wartościami były Kościół katolicki i Ojczyzna, był jedną z najważniejszych postaci ówczesnego Kościoła w Polsce. Okres, w jakim przyszło mu działać, to czas, kiedy autorytet Episkopatu został poddany największej próbie. Jednocześnie ugodowa polityka bp. Klepacza względem władz komunistycznych spotkała

³⁰ Paszportu nie dostali: abp Bolesław Kominek z Wrocławia, bp Piotr Kałwa z Lublina, bp Czesław Kaczmarek z Kielc, bp Wilhelm Pluta, administrator apostolski w Gorzowie Wielkopolskim, bp Jerzy Ablewicz z Tarnowa, bp Jan Wosiński z Płocka oraz bp Lucjan Bernacki z Gniezna. Takie posunięcie ze strony rządu zmusiło prymasa Wyszyńskiego do wstrzymania wyjazdu wszystkich biskupów pomocniczych z diecezji, których ordynariusze nie otrzymali paszportów (*Protokoły konferencji polskich ojców soborowych. Zbiór dokumentów 1962–1965*, oprac. M. Białkowski, Lublin 2019, s. 236–237).

³¹ Biskupi polscy zebrani na soborze wystosowali 27 X 1962 r. do Urzędu do spraw Wyznań Pro Memoria zawierające prośbę o zezwolenie na wyjazd biskupom pozbawionym paszportów. W konsekwencji pozwolenie na wyjazd do Rzymu dostali wszyscy biskupi oprócz bp. Czesława Kaczmarka (AAN, UdsW, 64/60, Pro Memoria biskupów polskich przebywających w Rzymie dla rządu PRL, 26 X 1962 r., k. 44, 37; A. Dudek, R. Gryz, *Komuniści i Kościół...*, s. 206–209).

³² We wszystkich sesjach Soboru Watykańskiego II wzięli udział: prymas Stefan Wyszyński, abp Antoni Baraniak z Poznania, abp Karol Wojtyła z Krakowa, bp Franciszek Jop z Opola, bp Kazimierz Kowalski z Pelplina, bp Michał Klepacz z Łodzi, bp Piotr Kałwa z Lublina, bp Edmund Nowicki z Gdańska, bp Antoni Pawłowski z Włocławka oraz bp Herbert Bednorz (A. Dudek, R. Gryz, *Komuniści i Kościół...*, s. 196–197).

³³ AAN, Komitet Centralny Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej (dalej: KC PZPR), 237/LI-149, Wykaz wypowiedzi księży przed i po I sesji Soboru Watykańskiego II, marzec 1963 r., k. 137.

³⁴ Teksty dziewiętnastu przemówień i konferencji bp. Klepacza wygłoszonych w Radiu Watykańskim podczas kolejnych sesji soborowych znajdują się w Archiwum Archidiecezjalnym w Łodzi w postaci maszynopisów, zawierają niekiedy odręczne korekty biskupa. Niektóre z nich zostały opublikowane w prasie. Zob. „Przegląd Katolicki” 1963, nr 1, 3; „Tygodnik Powszechny” 1962, nr 11, 47 oraz 1965, nr 15; „Słowo Powszechnie” 1962, nr 283; „Wiadomości Diecezjalne Łódzkie” 1962, nr 12.

się z kontrowersyjnymi opiniami zarówno wśród ówczesnych członków Episkopatu, jak i – z perspektywy czasu – części współczesnych historyków. Podczas przemówienia z okazji swojego jubileuszu bp Klepacz podkreślił istotę oceny swojej działalności przez historyków oraz zaznaczył, czym się kierował, podejmując takie, a nie inne decyzje: „mówiono wiele o mojej działalności, ale trzeba by to wszystko widzieć w klimacie, w którym się to działo. Bo trzeba patrzeć w przyszłość. Przyszłość jest tą dominantą działania człowieka [...] wielkością jest Bóg, Kościół, Polska”³⁵.

Prezentowany dokument to charakterystyka ordynariusza łódzkiego bp. Michała Klepacza obejmująca lata 1965–1966, przygotowana przez funkcjonariuszy Wydziału IV Komendy Miejskiej Milicji Obywatelskiej w Łodzi z naczelnikiem mjr. Zenonem Kiełbikiem na czele dla Departamentu IV Ministerstwa Spraw Wewnętrznych w Warszawie. Dokument ten został sporządzony przez łódzką SB 25 listopada 1966 r., czyli na dwa miesiące przed śmiercią bp. Klepacza. Prezentowana charakterystyka pokazuje, w jaki sposób SB postrzegała ordynariusza łódzkiego i jego działania, a przede wszystkim jak je interpretowała. Rozpoczyna się wnikliwym opisem działalności zewnętrznej bp. Klepacza w latach 1965–1966 ze względu na jego skomplikowaną i umiejętną politykę wyznaniową. Najważniejsze w tym fragmencie jest dostrzeżenie przez Wydział IV KM MO sprawnie prowadzonej polityki biskupa łódzkiego: „politykę bpa M[ichała] Klepacza należy ocenić jako umiejętnie dostosowaną do konkretnych warunków, która zapewnia mu osiągnięcie określonych korzyści”³⁶.

Kolejna część opracowania to omówienie działalności wewnętrznej bp. Klepacza w diecezji łódzkiej po jego powrocie z ostatniej sesji Soboru Watykańskiego II. SB zwraca uwagę na podział obowiązków pomiędzy biskupów pomocniczych, bp. Kulika i bp. Bejze, który wprowadził ordynariusz ze względu na pogarszający się stan zdrowia. „Stan ten powoduje powstawanie ciągłych konfliktów i wpływa ujemnie na pracę kurii biskupiej, nad czym ubolewa bp Klepacz”. Kluczowe w tym fragmencie dokumentu jest omówienie stosunku bp. Klepacza do polityki prowadzonej przez kard. Wyszyńskiego i EP oraz rozdźwięku, do jakiego doszło między ordynariuszem łódzkim a prymasem: „podczas ostatniej sesji soboru w Rzymie Klepacz nie chciał się zgodzić ze zdaniem Wyszyńskiego (prawdopodobnie w sprawie orędzia). Wyszyński posunął się do szantażu i zagroził, że może go spotkać los jego poprzednika bpa Jasińskiego”. Fragment ten świadczy jednoznacznie o szerokim rozeznaniu SB w podejściu bp. Klepacza do polityki prowadzonej przez prymasa Wyszyńskiego i EP.

W następnej części analizy zostało omówione życie osobiste bp. Klepacza. W tym fragmencie scharakteryzowano go jako skąpca i oskarżono o symonię: „istnieje opinia, że za pieniądze można sobie kupić u bpa lepsze stanowisko i zaufanie”. W ostatniej części dokumentu, zatytułowanej *Ocena przez kler*, Wydział IV KM MO w Łodzi zwrócił uwagę, że bp Klepacz „cieszy się dużym autorytetem wśród księży. Uważany jest przez

³⁵ Przemówienie bp. Michała Klepacza podczas jubileuszu, „Wiadomości Diecezjalne Łódzkie” 1967, R. 67, nr 1, s. 5–8.

³⁶ AIPN, 01178/776, Charakterystyka ordynariusza diecezji łódzkiej biskupa Michała Klepacza obejmująca lata 1965–1966, 25 XI 1966 r., b.p.

większość jako dobry polityk [...]”. Po wprowadzonych reformach posoborowych został uznany przez duchowieństwo diecezjalne za konserwatystę³⁷.

Odpowiadając na zadane w tytule pytanie „uległy czy niezależny?”, należy podzielić działalność bp. Klepacza na dwa etapy. Pierwszy okres, obejmujący lata 1947–1952, charakteryzował się wrogim nastawieniem ordynariusza łódzkiego do władzy ludowej. Potwierdzają to decyzje wydawane przez bp. Klepacza dla duchowieństwa diecezjalnego na odprawach dekanalnych oraz wygłaszane przez niego kazania. Natomiast w drugim okresie, po 1952 r., nastąpiła zmiana nastawienia wobec władz komunistycznych. Hierarcha podjął wówczas próbę ułożenia relacji z komunistami dzięki unikaniu zadrażnień. Taktyka przyjęta przez bp. Klepacza miała na celu zapewnienie względnego bezpieczeństwa łódzkiemu Kościołowi przez zastosowanie się do niektórych rozporządzeń władz komunistycznych.

³⁷ K. Gruczyński, *Biskup Michał Klepacz...*, s. 282.

1966 listopad 25, Łódź – Charakterystyka ordynariusza diecezji łódzkiej biskupa Michała Klepacza obejmująca lata 1965–1966, tajne spec[jalnego] znaczenia

Egz. nr 1^a

I. Działalność zewnętrzna:

Ocena działalności zewnętrznej biskupa M[ichała] Klepacza ze względu na jego skomplikowaną i umiejętną politykę wyznaniową nie może być jednoznaczna. Najbardziej charakterystyczna cecha wyróżniająca ordynariusza diecezji łódzkiej spośród innych biskupów to umiejętność pogodzenia utrzymywania dobrych stosunków z miejscowymi władzami z interesami Kościoła diecezji łódzkiej¹. Zewnętrznie wydaje się, że bp Klepacz jest przychylnie ustosunkowany do całokształtu stosunków wewnętrznych w kraju. Zaprzeczają temu jednak jego poglądy prywatne na tą sprawę. W tym ujęciu politykę bpa M[ichała] Klepacza należy ocenić jako umiejętnie dostosowaną do konkretnych warunków, która zapewnia mu osiągnięcie określonych korzyści. Ten dualizm, wyrażający się w oficjalnej polityce i nieangażowaniu się w sprawy polityczne państwa z jednej strony i krytyce systemu społeczno-ekonomicznego Polski w gronie osób zaufanych z drugiej strony, oceniany jest jako zjawisko pozytywne. Należy jednak uwzględnić jego prywatne poglądy, a mianowicie w rozmowie z ks. Jaworskim w marcu br. pod adresem przedstawicieli władzy użył następujących epitetów „dranie, zapaleńcy komunistyczni, gwałciciele prawa, chcą zburzyć 1000-letnią kulturę chrześcijaństwa”². Tego typu sformułowania w wypowiedziach Klepacza występują bardzo rzadko, ale można je chyba traktować jako przykłady jego negatywnego stosunku do naszego ustroju.

W oficjalnych rozmowach i spotkaniach z księżmi stoi na stanowisku uregulowania stosunków państwo-Kościół. Stwierdza, że leży to w interesie obu stron. Uważa, że sytuacja zaistniała po ukazaniu się „orędzia” daje okazję propagandzie zagranicznej do zaognienia stosunków wewnętrznych w Polsce.

Konieczność rozmów i właściwe ułożenie sytuacji państwo-kościół uzasadnia przykładami z okresu, kiedy kierował Episkopatem i rozmowy takie dawały pozytywne rezultaty. W myśl tej taktyki swoim działaniem nigdy nie zaostrzał stosunków między państwem

^a W *maszynopisie dopisane*: Zmarł 27 I 1967 r.

¹ W dokumentach Departamentu IV znajduje się charakterystyka ordynariusza łódzkiego za lata 1963–1964, sporządzona w 1964 r.: „W Episkopacie uważany za specjalistę od spraw międzynarodowych i polityki wewnętrznej w kraju. Cieszy się dużym poważaniem i autorytetem wśród księży oraz biskupów. Z jego zdaniem liczy się kard. Wyszyński, którego politykę, mimo pewnych różnic w poglądach na kwestie taktyki Kościoła w Polsce, popiera. W oficjalnych wypowiedziach unika wrogich wypowiedzi wobec państwa. W stosunkach z przedstawicielami władz państwowych zajmuje elastyczne stanowisko” (AIPN, 01283/1032, Informacje Departamentu IV MSW i KC PZPR: dane o Kościele katolickim w PRL. Charakterystyka bp. Michała Klepacza, 1964 r., k. 74–75).

² Wydział VI Wojewódzkiego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego (dalej: WUBP) w Łodzi założył 2 V 1955 r. sprawę ewidencyjno-obszerną krypt. „Jesień”, nr rej. 43, na bp. Klepacza ze względu na jego „dwulicowe stanowisko do PRL”. Przekwalifikowano ją 10 X 1955 r. na sprawę agenturalnego rozpracowania (*ibidem*, 01178/776, Raport o przekwalifikowaniu sprawy ewidencyjno-obszerną krypt. „Jesień” prowadzonej na bp. Michała Klepacza, 10 X 1955 r., k. 51).

a Kościołem. Nie zanotowano żadnej oficjalnej wypowiedzi zawierającej wrogie akcenty polityczne. Wydał nawet polecenie, aby księża nie podejmowali tematów politycznych w czasie głoszonych kazań. Uważa, że nie należy zmuszać czynników państwowych do podejmowania drastycznych kroków przeciwko księżom. Często w swych wypowiedziach i kazaniach, a nawet listach pasterskich porusza problem Ziemi Zachodnich, zajmując w tym względzie stanowisko patriotyczne. Wykazuje ich historyczną przynależność do Polski i niezaprzeczalne prawo narodu do tych ziem. Za to stanowisko został ostro potępiony przez prasę zachodnioniemiecką. Tygodnik „Volksbote”³ określił bpa Klepacza jako rasistę, rewizjonistę itp.

Konsekwentnie, trzymając się przyjętej taktyki działania, nie występuje przeciwko zarządzeniom władz państwowych. W kwestiach spornych poprzez rozmowy z przedstawicielami władz terenowych stara się uzyskać pewne ustępstwa na rzecz Kościoła. Jednocześnie, chcąc uniknąć konfliktów z władzami, nie realizuje ściśle poleceń Episkopatu. Jako przykład może posłużyć zarządzenie ministra oświaty dot. rejestracji punktów katechetycznych i obowiązku podpisywania umów o nauczaniu religii przez księży. W myśl poleceń ordynariusza wszystkie parafie łódzkie składają sprawozdania ze swej działalności, jednakże księża umów powyższych nie podpisali.

Biskup M[ichał] Klepacz w sprawach dotyczących codziennej pracy Kościoła reprezentuje pogląd konserwatywny. Szczególnie uwidacznia się to w realizacji uchwał soborowych dot. zmian w liturgii, które wprowadzane są z dużym opóźnieniem w stosunku do innych diecezji. W[edług] jego opinii nowa liturgia i język to duża utrata widowiskowości i emocjonalności odprawianych nabożeństw⁴.

Spółczesność w Polsce nie jest przygotowana do przyjęcia nowych form. Duży natomiast nacisk kładzie na pracę duszpasterską wśród inteligencji i młodzieży akademickiej, w celu podniesienia jej na wyższy poziom do kierowania tym zagadnieniem skierował bpa Bejzego⁵. Wydał także polecenie organizowania akademickich ośrodków duszpasterstwa przy każdej parafii. Mimo dużego nacisku ośrodki te istnieją tylko w sześciu parafiach na terenie Łodzi, skupiając bardzo nieliczne grono młodzieży. Również bp Klepacz wywierał duży nacisk na organizowanie Poradni Świadomego Macierzyństwa przy każdej para-

³ „Volksbote” był niemieckim tygodnikiem katolickim ukazującym się w Monachium w trzech mutacjach: dla niemieckiej ludności przesiedlonej z krajów Europy Południowo-Wschodniej, dla niemieckiej ludności przesiedlonej z terenów zza Odry i Nysy oraz dla Niemców sudeckich. Jednym z jego współzałożycieli był augustinianin Paulus Sladek. Nakład wynosił 75 tys. egzemplarzy. Część osób związanych z tygodnikiem nawiązywała do tradycji monarchii Habsburgów, część do tradycji Karola Wielkiego i wysuwała koncepcję odbudowy Świętego Cesarstwa Rzymskiego Narodu Niemieckiego w formie federacji szeregu państw Europy Zachodniej pod hegemonią Niemiec (S. Markiewicz, *Watykan i NRF wobec spraw polskich*, Warszawa 1964, s. 164–165).

⁴ W rozmowach Wydziału do spraw Wyznań Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej z duchowieństwem parafialnym księża informowali, że bp Klepacz opóźnia możliwie jak najdłużej wprowadzenie reform Soboru Watykańskiego II dotyczących liturgii (AAN, KC PZPR, 237/LI-212, Pismo Komitetu Łódzkiego PZPR do Wydziału Administracyjnego KC PZPR w sprawie sytuacji wewnętrznej w diecezji łódzkiej, 21 I 1966 r., b.p.).

⁵ Bohdan Bejze (28 II 1929 – 19 III 2005), duchowny katolicki. Świecenia kapłańskie przyjął 14 VI 1953 r. W 1959 r. uzyskał stopień doktora filozofii na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim. Biskup pomocniczy w diecezji łódzkiej w latach 1963–2005. W okresie 1960–1993 wykładowca akademicki w Akademii Teologii Katolickiej. Uczestnik III i IV Sesji Soboru Watykańskiego II (K.R. Prokop, *Biskupi Kościoła katolickiego w III Rzeczypospolitej*, Kraków 1998, s. 16–18).

fii. Jednakże i w tym wypadku małe zaangażowanie się w pracy kleru parafialnego nie spełniło celów postawionych przez ordynariusza i nie powstała na terenie Łodzi żadna nowa poradnia.

Wystąpienia publiczne bpa M[ichała] Klepacza nie zawierały wrogich akcentów politycznych. Dotyczyły w większości spraw religijnych, nacechowane były pewną dozą patriotyzmu, co szczególnie wyraźnie uwidaczniało się w wypowiedziach i listach pasterskich poruszających sprawę Ziem Zachodnich. Udział bpa Klepacza w uroczystościach milenijnych w innych diecezjach był minimalny. W obchodach tych (w Poznaniu, Gnieźnie, Częstochowie i innych) publicznie nie występował, ograniczał się jedynie do biernego udziału lub w ogóle w nich nie uczestniczył. Większą uwagę przywiązywał do codziennej pracy duszpasterskiej. W tym celu wydał pozostałym biskupom polecenie, aby wszystkie planowane wizytacje kanoniczne kontynuować mimo wyraźnego zakazu kardynała. Stwierdził: „wystarczy, jak diecezja łódzka do udziału w uroczystościach milenijnych wydeleguje jednego biskupa, a reszta niech robi swoje”. Małe osobiste zaangażowanie biskupa M[ichała] Klepacza w uroczystości milenijne spowodowało, że spotkał się ze strony biskupów innych diecezji i Wyszyńskiego z zarzutami. Według opinii księży, aby załagodzić te zarzuty, bp Klepacz polecił zorganizować w katedrze lokalne uroczystości milenijne w dniu 13 XI br. W liście pasterskim do wiernych bp Klepacz natomiast podał do wiadomości, iż uroczystości milenijne krajowe odbędą się w roku 1967 wiosną, określone mianem wejścia w nowe tysiąclecie⁶.

II. Działalność wewnętrzna:

Od czasu przyjazdu z ostatniej sesji soboru udział bpa Klepacza w kierowaniu diecezją ograniczał się tylko do wytyczenia głównych kierunków działania i decydowania w sprawach wymagających jego rozstrzygnięcia. Bezpośrednio nie angażuje się do żadnych prac. Wypływa to z jego stanu zdrowia, który w ostatnim okresie czasu uległ pogorszeniu⁷. W tej sytuacji sprawy personalne i administracyjne kleru załatwia bp Kulik⁸. Biskup Bejze natomiast kieruje pracą duszpasterską z inteligencją. Stan ten

⁶ Koncepcja zorganizowania uroczystości milenijnych na terenie diecezji łódzkiej powstała jeszcze za życia bp. Klepacza na skutek nacisku ze strony Episkopatu i prymasa Wyszyńskiego. Plan uroczystości milenijnych w diecezji łódzkiej przewidywał w okresie bezpośrednio je poprzedzającym różnego rodzaju imprezy o charakterze religijnym. W pewnym sensie pod względem treści miały one charakter jak gdyby odrobienia zaległości. Zapoznawano wiernych diecezji łódzkiej z pełnym tekstem Ślubów Jasnogórskich oraz organizowano pielgrzymki do Częstochowy, szczególnie dla młodzieży. Zdaniem SB same uroczystości centralne zorganizowane w Łodzi i w Tumie k. Łęczycy potraktowane zostały przez duchowieństwo parafialne jako konieczne (AAN, KC PZPR, 237/LI/212, Program szczegółowy uroczystości milenijnych diecezji łódzkiej w katedrze i Tumie Łęczyckim, b.d., b.p.; AIPN Łd, pf10/649, Informacje dotyczące wydarzeń mających decydujący wpływ na kształtowanie się sytuacji polityczno-społecznej na terenie Łodzi, 26 IV 1967 r., k. 15–20; *Milenijne uroczystości w Łodzi*, „Wiadomości Diecezjalne Łódzkie” 1968, R. 42, nr 2, s. 32–40. Na temat obchodów milenium Chrztu Polski zob. szerzej W. Jarno, K. Lesiakowski, *Obchody milenium w diecezji łódzkiej (1966–1967)*, Łódź 2017).

⁷ Pierwsze doniesienia na temat choroby biskupa pojawiły się pod koniec listopada 1966 r.

⁸ Jan Kulik (24 VI 1918 – 27 X 1995), duchowny katolicki. Studia teologiczne rozpoczął w 1937 r. w Wyższym Seminarium Duchownym w Łodzi, po wybuchu II wojny światowej i ostatecznym zamknięciu WSD w Szczawinie k. Zgierza w lutym 1940 r. kontynuował naukę u księży pallotynów w Ołtarzewie k. Warszawy (1940–1941) oraz w WSD w Sandomierzu (1941–1944). Świecenia kapłańskie przyjął w 1945 r. z rąk bp. Włodzimierza Jasińskiego. W 1955 r. uzyskał stopień doktora na ATK. Biskup pomocniczy diecezji łódzkiej w latach 1959–1993, od 1993 r.

powoduje powstawanie ciągłych konfliktów i wpływa ujemnie na pracę kurii biskupiej, nad czym ubolewa bp Klepacz⁹.

Stosunek bpa Klepacza do ruchu księży postępowych jest negatywny. Wyrazem tego jest wydany zakaz utrzymywania przez księży kontaktów z „Caritasem”. Osoby nieprzestrzegające tego zarządzania spotykają się z naganami udzielanymi im podczas rozmów. Jednocześnie otrzymują ostrzeżenia o ewentualnych dalszych sankcjach w wypadku ponowienia kontaktów. Np. ks. Sz[czepan] Rembowski¹⁰, administrator parafii MB Zwyc[ięskiej], w marcu 1965 r. dokonał poświęcenia w lokalu Koła Księży „Caritas”. Za ten fakt otrzymał ostrzeżenie.

W ostatnim okresie czasu zmienił się stosunek bpa M[ichała] Klepacza do PAX-u. Poprzednio z działaczami PAX-u nie utrzymywał bliższych kontaktów. Jedynie M[aciej] Kononowicz¹¹ składał mu sporadyczne wizyty. Sytuacja ta uległa zmianie. B[isku]p Klepacz patronował sesji naukowej poświęconej beatyfikacji o. Kolbe, zorganizowanej przez koło literatów katolickich „Krağ”. Uczestników sesji przyjął na prywatnej audiencji. Przykładem ilustrującym zmianę sytuacji i stosunku Klepacza do PAX-u jest zamieszczenie w „Słowie Powszechnym” artykułu broniącego bpa ordynariusza przed atakami tygodnika „Volksbote”. List pasterski bpa Klepacza, który stał się przyczyną tych ataków, był poprzednio wydrukowany w „Słowie Powszechnym”¹². Również na prośbę ordyna-

biskup pomocniczy senior archidiecezji łódzkiej. Uczestnik II i IV Sesji Soboru Watykańskiego II (K.R. Prokop, *Biskupi Kościoła katolickiego...*, s. 76–78).

⁹ W kwietniu 1967 r. funkcjonariusze Wydziału IV KM MO w Łodzi przeanalizowali sytuację w kurii łódzkiej po śmierci bp. Klepacza. Zanotowano wówczas, że wśród kleru panuje przekonanie, iż nowym ordynariuszem diecezji może zostać bp Kulik. SB przygotowała wtedy charakterystyki biskupów pomocniczych diecezji łódzkiej pod kątem ewentualnego objęcia funkcji ordynariusza łódzkiego oraz przeanalizowała ich wzajemne relacje. Zdaniem Wydziału IV KM MO w Łodzi bp. Jana Fondalińskiego uważano za zdecydowanego przeciwnika bp. Klepacza i prowadzonej przez niego polityki, bp Bejze był zaliczany do grupy zwolenników zmarłego ordynariusza, a bp. Kulika uznawano za zaufanego człowieka bp. Klepacza, lecz zarazem elastycznego i powściągliwego (AIPN Łd, p10/0649, Informacje dotyczące wydarzeń mających decydujący wpływ na kształtowanie się sytuacji polityczno-społecznej na terenie Łodzi, 26 IV 1967 r., k. 15).

¹⁰ Szczepan Rembowski (9 XII 1905 – 20 IX 1972), duchowny katolicki. Święcenia diakonatu otrzymał 28 VIII 1932 r. z rąk bp. Wincentego Tymienieckiego. W sierpniu 1939 r., już jako kapłan, został zmobilizowany i brał udział w kampanii wrześniowej. W grudniu 1939 r. przedostał się przez Węgry do Francji, gdzie w 1940 r. otrzymał stopień kapitana w tworzącej się armii polskiej. Po kapitulacji Francji przedostał się wraz z innymi polskimi żołnierzami do Wielkiej Brytanii. W 1946 r. powrócił do Polski. W latach 1947–1952 oraz 1957–1962 był proboszczem parafii pw. Matki Bożej Dobrej Rady w Zgierzu. W okresie 1962–1969 pełnił funkcję proboszcza parafii pw. Matki Boskiej Zwycięskiej w Łodzi. W 1969 r. został przeniesiony do parafii św. Antoniego w Łodzi również na stanowisko proboszcza, ale funkcję tę pełnił niecały rok, do 28 XI 1969 r., kiedy przeszedł na emeryturę. Odznaczony Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski i brytyjskim Defence Medal, Star 1939–1945. W 1949 r. papież Pius XII mianował go prałatem oraz szambelanem Jego Świątobliwości (B. Szwedo, *Zawsze w pierwszej linii. Kapłani odznaczeni Orderem Virtuti Militari 1914–1921, 1939–1945*, Warszawa 2004, s. 107–109).

¹¹ Maciej Kononowicz (1 I 1912 – 31 III 1986), żołnierz AK, uczestnik Powstania Warszawskiego, więzień obozów jenieckich i oflagu w Lubecie. Członek Stowarzyszenia PAX od 1948 r., wielokrotnie wybierany do zarządu tego stowarzyszenia. W latach 1947–1957 kierował redakcją Oddziału Łódzkiego „Słowa Powszechnego”, w latach 1955–1958 pełnił funkcję redaktora naczelnego „Wrocławskiego Tygodnika Katolików”. W 1968 r. został wybrany na wiceprezesa Klubu Literatów „Krağ”, od 1948 r. członek Związku Literatów Polskich. Dwukrotnie był radnym miasta Łodzi, w okresie 1955–1956 pełnił funkcję wiceprzewodniczącego Łódzkiego Komitetu Frontu Jedności Narodowej. W latach 1957–1961 był posłem na sejm (L.M. Bartelski, *Polscy pisarze współcześni 1939–1991. Leksykon*, Warszawa 1995, s. 186; J. Duk, *Od Mickiewicza do Grochowiaka. Studia i szkice literackie o dawnych i współczesnych pisarzach polskich*, Piotrków 2001, s. 117–125).

¹² „Słowo Powszechne” – dziennik katolicki o zasięgu ogólnopolskim. Gazeta powstała w 1947 r. z inicjatywą Bolesława Piaseckiego jako organ Stowarzyszenia PAX. Propagowała współpracę środowisk katolickich z władzami

riusza w piśmie tym ma być wydrukowany artykuł wyjaśniający, że uroczystości milenijne w diecezji łódzkiej obchodzone będą w 1967 r.¹³

Na podstawie uzyskanych informacji wynika, że bliższy kontakt bpa M[ichała] Klepacza z PAX-em może być podyktowany:

- podniesieniem autorytetu bpa Klepacza zarówno wśród księży, jak i świeckich działaczy katolickich;

- wskazaniem na możliwość dialogu z określonym kręgiem katolików w Polsce i wykorzystanie ich do kształtowania odpowiednich stosunków i opinii w państwie o nowych formach ustrojowych;

- wykazaniem dużej samodzielności i realizmu w działaniu i postępowaniu w obecnych warunkach;

- podjęciem inicjatywy obrony polskości Ziem Zachodnich wobec poczynań niektórych kół w Niemczech Zachodnich mogących wpędzić świat w nową wojnę.

Poprzez realizację powyższych celów, jak stwierdza bp Klepacz, Kościół może dużo zyskać.

Stosunek bpa Klepacza do polityki prowadzonej przez Episkopat i Wyszyńskiego charakteryzuje się tym, że w wielu zasadniczych sprawach istnieje rozbieżność poglądów. Dotyczy to przede wszystkim oceny sytuacji wyznaniowej w Polsce i taktyki metod działania Kościoła. Np. podczas ostatniej sesji soboru w Rzymie Klepacz nie chciał się zgodzić ze zdaniem Wyszyńskiego (prawdopodobnie w sprawie orędzia)¹⁴. Wyszyński posunął się do szantażu i zagroził, że może go spotkać los jego poprzednika, bpa Jasińskiego. W związku ze stanowiskiem Wyszyńskiego zajmowanym w okresie dyskusji na temat orędzia stwierdził: „To, co kontynuuje kardynał i co zamierza robić dalej, zaczyna być po prostu niepoczytalne”. W prywatnych rozmowach z księżmi oświadczył, że „polityki kardynała ma już dość”. Po wydaniu komunikatu Urzędu Rady Ministrów w sprawie wstrzymania wyjazdu Wyszyńskiego do Rzymu fakt ten skomentował następująco: „kardynał poniósł konsekwencje swego czynu i swej inicjatywy”¹⁵.

komunistycznymi, za co była krytykowana przez EP, nieuznający jej za pismo katolickie. „Słowo Powszechne” zostało zamknięte w 1997 r. (*Słowo Powszechne* [w:] *Nowa encyklopedia powszechna PWN*, t. 5, Warszawa 1997, s. 427).

¹³ W niedzielę 11 IX 1966 r. we wszystkich kościołach diecezji łódzkiej został odczytany list pasterski bp. Klepacza. W liście tym ordynariusz łódzki odniósł się do tysiącletniej historii Polski i przynależności do niej Ziem Zachodnich: „wykazała też polskość naszych Ziem Zachodnich ostatnia wojna światowa. Od stepów ruskich aż po Ren Słowianie byli panami i gospodarzami tej ziemi. Pomorze całe to również nasza dziedzina”. Jednocześnie biskup przedstawił program obchodów milenium w diecezji łódzkiej. W odpowiedzi na list pasterski bp. Klepacza niemiecki tygodnik katolicki „Volksbote” opublikował artykuł, w którym zaatakował ordynariusza łódzkiego za wygłoszone słowa o Ziemiach Zachodnich. Tygodnik „Volksbote” w artykule tym oskarżał bp. Klepacza o nawoływanie Polaków do nienawiści do Niemców, o nacjonalizm i rasizm. W numerze 244 „Słowa Powszechnego” z 12 X 1966 r. zamieszczony został artykuł autorstwa Witolda Jankowskiego broniący ordynariusza łódzkiego przed atakami tygodnika „Volksbote” (zob. *List pasterski księdza biskupa Michała Klepacza, ordynariusza diecezji łódzkiej* „Słowo Powszechne”, 18 IX 1966, s. 3–4; W. Jankowski, *Bezczelny atak na ks. biskupa Michała Klepacza*, „Słowo Powszechne”, 12 X 1966, s. 4).

¹⁴ Chodzi o *Orędzie Biskupów polskich do ich niemieckich Braci w Chrystusowym urzędzie pasterskim* z 18 XI 1965 r. (zob. AIPN, 0445/12, Informacja Departamentu IV MSW dotycząca klimatu politycznego, w jakim został opracowany i skierowany do biskupów niemieckich list biskupów polskich, 3 XII 1965 r., k. 111).

¹⁵ Przedstawiciele władzy komunistycznej przeprowadzili zarówno w diecezji łódzkiej, jak i w całym kraju wiele rozmów z proboszczami na temat stosunku do orędzia. Starano się przy tym doprowadzić do podziału

Jak wynika z powyższych wypowiedzi bpa Klepacza, istnieje konflikt między biskupem ordynariuszem M[ichałem] Klepaczem a prymasem Polski Stefanem Wyszyńskim. Stan ten pogarsza jeszcze dość samodzielna polityka bpa Klepacza, który przez Wyszyńskiego został określony mianem koniunkturalisty i ugodowego reformatora. Udział bpa Klepacza w uroczystościach milenijnych i pozostałych łódzkich biskupów ograniczył się do uczestniczenia tylko w wypadkach koniecznych (Częstochowa, Gniezno). W tym względzie nie wykonał polecenia kardynała, zalecającego uczestnictwo wszystkim biskupom w centralnych uroczystościach milenijnych¹⁶.

B[isku]p Michał Klepacz nie utrzymuje szerokich kontaktów z zagranicą. Nie posiadamy danych mówiących o przekazywaniu jakichkolwiek informacji za granicę ani też o wpływie tych kontaktów na jego postawę i działalność.

Na działalność bpa Klepacza nie wpływa również postawa innych biskupów, nawet tych, z którymi utrzymuje częstsze kontakty.

III. Życie osobiste:

B[isku]p M[ichał] Klepacz nie prowadził szerszego życia towarzyskiego. Kontakty jego z osobami świeckimi są bardzo sporadyczne. W miejscu zamieszkania otoczony jest zakonnikami, które wykonują u niego wszelkie posługi. Otaczanie się zakonnikami spowodowało, że otrzymał anonim, w którym oskarżono go o współżycie z siostrą Gerardą. Oskarżenia te wpłynęły na pogorszenie się stanu jego zdrowia, a także na ograniczenie wszelkich kontaktów z osobami świeckimi, z którymi kiedyś utrzymywał bliższe stosunki przyjacielskie (małżeństwo Niteccy).

Według opinii księży stosunki między biskupem ordynariuszem a jego kapelanem i kierownicą ks. Wiktorem Dudzińskim¹⁷ są niezrozumiałe. Niektórzy księża formułują nawet poglądy, że łączą ich bliższe stosunki intymne¹⁸.

Ze względu na tryb życia bp Klepacz charakteryzowany jest jako skąpiec. Posiada 3 samochody, z których ze względów oszczędnościowych nie korzysta, natomiast chętnie jeździ samochodami podległych mu księży. Istnieje opinia, że za pieniądze można sobie

w Kościele łódzkim, przeciwstawiając wiernych i duchowieństwo parafialne kurii biskupiej. Na 41 rozmów przeprowadzonych do końca stycznia 1967 r. z proboszczami diecezji łódzkiej 25 wypowiedziało się krytycznie o stanowisku biskupów polskich i poparło stanowisko rządu, który odmówił paszportu prymasowi Wyszyńskiemu, kolejnych dziewięciu proboszczów odmówiło wyrażenia opinii na temat orędzia, natomiast siedmiu solidaryzowało się ze stanowiskiem Episkopatu, a decyzję władz państwowych wobec kard. Wyszyńskiego uważało za „atak na wiarę i Kościół katolicki” (Archiwum Państwowe w Łodzi, Komitet Wojewódzki PZPR, 1063/6/610, Informacja dotycząca przeprowadzonych rozmów z księżmi przez przewodniczących prezydiów rad narodowych w województwie łódzkim, 23 I 1966 r., k. 58–59; Ł. Kamiński, *Władze PRL i społeczeństwo polskie wobec Orędzia biskupów polskich* [w:] *Wokół Orędzia. Kardynał Bolesław Kominek. Prekursor pojednania polsko-niemieckiego*, red. W. Kucharski, G. Strauchold, Warszawa 2009, s. 133–140).

¹⁶ Nieangażowanie się kurii łódzkiej w organizowanie kościelnych obchodów milenijnych w myśl centralnego programu spotkało się z dezaprobatą kard. Wyszyńskiego (Archiwum Archidiecezji Łódzkiej, „Wielka Nowenna”, Wielki jubileusz Tysiąclecia Chrztu Polski 1966, b.d., k. 68).

¹⁷ Wiktor Dudziński (13 V 1928 – 18 IV 2005), duchowny katolicki. Świecenia kapłańskie otrzymał 19 VI 1960 r. Był osobistym sekretarzem i kierownicą bp. Klepacza. 5 X 1966 r. wyjechał do Austrii.

¹⁸ W świetle informacji zebranych przez SB pojawiały się niezwyfikowane doniesienia agenturalne TW ps. Szatyn sugerujące kontakty homoseksualne ks. Wiktora Dudzińskiego z bp. Klepaczem.

kupić u bpa lepsze stanowisko i zaufanie. Znane są jego skłonności do oszczędzania. Prawdopodobnie posiada znaczne sumy na książeczkach oszczędnościowych¹⁹.

Bliższe kontakty rodzinne utrzymuje jedynie z rodziną swej siostry – Sitkami. Rodzinie tej udziela pewnej pomocy materialnej, której wysokość nie jest bliżej ustalona.

IV. Ocena przez kler:

Biskup M[ichał] Klepacz jako ordynariusz cieszy się dużym autorytetem wśród księży. Uważany jest przez większość jako dobry polityk, co przy pełnionej przez niego funkcji jest nieodzowną cechą. Troska o dobro diecezji powoduje, że nie stwarza sytuacji konfliktowej z władzami terenowymi. Umożliwia to księżom wykonywanie ich obowiązków i chroni przed sankcjami ze strony władz. Po ostatnich zmianach liturgicznych uchwalonych w czasie soboru, przez znaczną liczbę księży uważany był za konserwatystę broniącego starych, przestarzałych form oddziaływania na wiernych. Jednakże, analizując sytuację, stwierdzili, że zmiany te nie mogą być wprowadzane uchwałą bez uprzedniego przygotowania do tego społeczeństwa (szczególnie osób starszych). Ta ocena jeszcze bardziej podniosła autorytet ordynariusza jako osoby przewidującej i realnie oceniającej aktualną sytuację.

Naczelnik Wydziału IV KMO m. Łodzi
mjr Z[enon] Kielbik^{b20}

Źródło: AIPN, 01178/776, b.p., mps.

BIBLIOGRAFIA

ŹRÓDŁA

Źródła archiwalne

Archiwum Akt Nowych

Komitet Centralny Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej
Ministerstwo Administracji Publicznej
Urząd do Spraw Wyznań

^b Odręczny podpis.

¹⁹ Informacje pochodzą od pracowników kurii biskupiej w Łodzi (AIPN, 01178/776, Doniesienie spisane ze słów TW ps. „Dobry”, 8 I 1965 r., b.p.).

²⁰ Zenon Kielbik (ur. 16 I 1927), w latach 1964–1969 naczelnik Wydziału IV KM MO w Łodzi, w okresie 1969–1975 naczelnik Wydziału III KW MO w Łodzi, a następnie w latach 1975–1980 naczelnik Wydziału „B” KW MO w Łodzi (AIPN Łd, 0100/22, Przebieg służby Zenona Kielbika, b.d., k. 15; *Aparat Bezpieczeństwa w Polsce. Kadra kierownicza*, t. 3: 1975–1990, red. P. Piotrowski, Warszawa 2008, s. 200).

Archiwum Archidiecezji Łódzkiej

„Wielka Nowenna”

Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej w Warszawie

Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej Oddział w Łodzi

Archiwum Państwowe w Łodzi

Komitet Wojewódzki Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej

Źródła drukowane

Dąb-Kocioł J., *Moje życie, praca, myśli*, Warszawa 1967.

Moczar M., *Notatki z 1945, późniejsze reminiscencje i zapiski*, „Polityka” 1971, nr 4.

Protokoły konferencji polskich ojców soborowych. Zbiór dokumentów 1962–1965, oprac.

M. Białkowski, Lublin 2019.

Wyszyński S., *Pro memoria*, t. 1: 1948–1952, oprac. P. Skibiński, Warszawa 2017.

Wyszyński S., *Pro memoria*, t. 3: 1953–1956, oprac. I. Czarcińska, A. Gałka, Warszawa 2018.

OPRACOWANIA

Aparat Bezpieczeństwa w Polsce. Kadra kierownicza, t. 3: 1975–1990, red. P. Piotrowski, Warszawa 2008.

Banaś K., *Władysław Wolski. Meandry kariery komunistycznego działacza*, Łódź 2019.

Bartelski L.M., *Polscy pisarze współcześni 1939–1991. Leksykon*, Warszawa 1995.

Dudek A., Gryz R., *Komuniści i Kościół w Polsce (1945–1989)*, Kraków 2006.

Duk J., *Od Mickiewicza do Grochowiaka. Studia i szkice literackie o dawnych i współczesnych pisarzach polskich*, Piotrków 2001.

Dziurok A., *Wstęp [w:] Metody pracy operacyjnej aparatu bezpieczeństwa wobec Kościołów i związków wyznaniowych 1945–1989*, red. A. Dziurok, Warszawa 2004.

Grad S., *Biskup Michał Klepacz (1893–1967) – zarys biografii*, „Łódzkie Studia Teologiczne” 2007, R. 16.

Grad S., *Działalność biskupa Michała Klepacza jako przewodniczącego Konferencji Episkopatu Polski. Omówienie źródeł z Archiwum Prymasowskiego*, „Łódzkie Studia Teologiczne” 1993, R. 2.

Gruczyński K., *Biskup Michał Klepacz (1893–1967)*, Łódź 1993.

Gryz R., *Represje polityczne wobec Episkopatu katolickiego w Polsce w okresie stalinowskim*, „Czasy Nowożytne” 1999, t. 6.

Jankowski W., *Bezczelny atak na ks. biskupa Michała Klepacza*, „Słowo Powszechne”, 12 X 1966.

Jarno W., Lesiakowski K., *Obchody milenium w diecezji łódzkiej (1966–1967)*, Łódź 2017.

Kamiński Ł., *Władze PRL i społeczeństwo polskie wobec Orędzia biskupów polskich [w:] Wokół Orędzia. Kardynał Bolesław Kominek – prekursor pojednania polsko-niemieckiego*, red. W. Kucharski, G. Strauchold, Warszawa 2009.

Klechta J., *Biskup Michał Klepacz w dokumentach bezpieki*, Łódź 2012.

Klepacz M., *Przemówienia wygłoszone w Radiu Watykańskim w czasie trwania Soboru Watykańskiego II*, „Łódzkie Studia Teologiczne” 1993, R. 2.

- Kuncewicz P., *Agonia i nadzieja. Literatura polska po 1918 roku*, t. 1–5, Warszawa 1993–1994.
- Lepa A., *Sygnatariusz orędzia biskupów polskich do biskupów niemieckich*, „Łódzkie Studia Teologiczne” 1993, R. 2.
- Łatka R., *Episkopat Polski wobec stosunków państwo-Kościół i rzeczywistości społeczno-politycznej PRL 1970–1989*, Warszawa 2019.
- Marecki J., *Stosunki państwo-Kościół w Polsce w okresie stalinowskich represji [w:] Stosunki państwo-Kościół w Polsce 1944–2010. Studia i materiały*, red. R. Łatka, Kraków 2013.
- Markiewicz S., *Watykan i NRF wobec spraw polskich*, Warszawa 1964.
- Mołdawa T., *Ludzie władzy 1944–1991*, Warszawa 1991.
- Noszczak B., *Polityka państwa wobec Kościoła rzymskokatolickiego w Polsce w okresie internowania prymasa Stefana Wyszyńskiego 1953–1956*, Warszawa 2008.
- Prokop K.R., *Biskupi Kościoła katolickiego w III Rzeczypospolitej*, Kraków 1998.
- Przybysz M., *Kościół rzymskokatolicki w Łodzi w latach 1945–1956*, Łódź 2007.
- Przybysz M., Saran M., *Pasterz cierpliwego dialogu. Biskup Michał Klepacz w polskiej delegacji na Sobór Watykański II [w:] Studia Soborowe*, t. 2, cz. 2: *Historia i recepcja Vaticanum II*, red. M. Białkowski, Toruń 2015.
- Stępień M., *Pozycja prawna Konferencji Episkopatu Polski. Studium prawnohistoryczne*, Łomża 2014.
- Szwedo B., *Zawsze w pierwszej linii. Kapłani odznaczeni Orderem Virtuti Militari 1914–1921, 1939–1945*, Warszawa 2004.
- Żaryn J., *Dzieje Kościoła katolickiego w Polsce (1944–1989)*, Warszawa 2003.
- Żaryn J., *Kościół a władza w Polsce (1945–1950)*, Warszawa 1997.
- Żaryn J., *Postawy duchowieństwa katolickiego wobec władzy państwowej w latach 1944–1956 [w:] Komunizm. Ideologia – system – ludzie*, red. T. Szarota, Warszawa 2001.

Uległy czy niezależny? Biskup Michał Klepacz w optyce aparatu bezpieczeństwa

Biskup Michał Klepacz był jedną z najważniejszych postaci Kościoła katolickiego w okresie Polski „ludowej”. Objął diecezję łódzką, która została wyjątkowo mocno doświadczona wojenną zawieruchą. Biskup musiał się zmierzyć nie tylko z materialnymi konsekwencjami II wojny światowej, ale również kierować diecezją w latach stalinizmu. Ordynariusz łódzki był aktywnym uczestnikiem procesu układania stosunków między stroną państwową a Kościołem katolickim. Władze komunistyczne postrzegały go jako sprawnego polityka, dążącego do zawarcia kompromisu, w którego ramach zostaną poszanowane zarówno interesy Kościoła, jak i nowej, nastawionej antyklerykalnie władzy państwowej.

SŁOWA KLUCZOWE

biskup Michał Klepacz, prymas Stefan Wyszyński, Kościół katolicki, Służba Bezpieczeństwa, diecezja łódzka, Episkopat Polski

Submissive or Independent? Bishop Michał Klepacz as Seen by the Security Apparatus

Bishop Michał Klepacz was a major figure in the Catholic Church in People's Poland. He became Bishop of Łódź, a diocese which had been particularly badly affected by the war. As a bishop, he not only faced the privations caused by World War II, but also had to lead his diocese during the Stalinist period. Actively involved in forging relations between the state and the Catholic Church, he was viewed by the Communist authorities as an effective politician who sought to find compromise between the interests of the Church and the interests of the new, anticlerical state authorities.

KEYWORDS

Bishop Michał Klepacz, Primate Stefan Wyszyński, Catholic Church, Security Service, Łódź Diocese, Episcopate of Poland

EWELENA ŚLĘZAK – historyk, pracownik Oddziałowego Biura Badań Historycznych IPN w Łodzi. Specjalizuje się w historii Kościoła katolickiego i związków wyznaniowych w XX w., ze szczególnym uwzględnieniem polityki wyznaniowej władz Polski „ludowej”, sposobu funkcjonowania poszczególnych Kościołów i związków wyznaniowych w realiach powojennej Polski, a także działalności aparatu represji zajmującego się tematyką wyznaniową. Autorka książki *Ksiądz infułat Apolinary Leśniewski (1891–1984). Biografia proboszcza parafii pod wezwaniem Wszystkich Świętych w Sieradzu* (2015).

EWELENA ŚLĘZAK – is a historian and a researcher at the Łódź Branch Office for Historical Research, Institute of National Remembrance. She specialises in the history of the Catholic Church and other religious denominations in the 20th century, particularly the policies of Poland's Communist authorities with regard to religion, the operation of the different churches and denominations in Poland after World War II, and the activities of the apparatus of repression dealing with religion. She is the author of *Ksiądz infułat Apolinary Leśniewski (1891–1984). Biografia proboszcza parafii pod wezwaniem Wszystkich Świętych w Sieradzu* (2015).